

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Cümleler, kendini oluşturan sözcüklerin anlamlarına, cümlede buldukları yerlere, türlerine göre değişik özellikler gösterirler. İşte bu özelliklere göre cümleler dörde ayrılır:

1. Yüklem Türüne Göre Cümleler
2. Öğe Dizilişlerine Göre Cümleler
3. Anlamlarına Göre Cümleler
4. Yapılarına Göre Cümleler

1.YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER

Yüklemler iki tür kelimededen oluşur: fiiller ve isimler. Buna göre yüklem türüne göre cümleler ikiye ayrılır:

- a. Fiil Cümlesi:** Yüklem olan kelime çekimlenmiş bir fiilse o cümle fiil cümlesidir.
 - Soğuk günler artık geride kaldı.
 - Onu iki gündür büromda bekliyorum.
 - Bu olayı ona sınıf başkanı anlatmış.
 - b. İsim Cümlesi:**Yüklem ek fiille çekimlenmiş bir isim ya da isim soylu kelimeyse o cümle isim cümlesidir.
 - Bu roman yazarın okuduğum ilk kitabıydı.
 - Üzerindeki kazak güzeldi.
 - Bu olayın sorumlusu odur.
- **Uyarı:** Fiilimsilerin yüklem olduğu cümleler isim cümlesidir.
- Amacı, okulu iyi bir dereceyle bitirmektir.

2.ÖĞE DİZİLİŞİNE GÖRE CÜMLELER

Türkçe'de cümleyi oluşturan öğeler belli bir sırayla dizilir. En önemli öğe olan yüklem yeri öğe dizilişine göre cümle türünü belirler. Öğe dizilişine göre cümleler ikiye ayrılır:

- a. Kurallı Cümle:** Yüklem sonda olduğu cümleler kurallı cümlelerdir.
 - Burada eskiden çok güzel evler vardı.
 - Ülkemiz ormanlar bakımından gittikçe fakirleşiyor.
 - Size buraya çöp dökmemenizi söylememiş miydiniz?
- b. Devrik Cümle:** Yüklemi sonda bulunmayan cümlelerdir.
 - Anlıyorum senin demek istediğini.
 - Çok insan anlayamaz eski musikimizden
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden.

3.ANLAMINA GÖRE CÜMLELER

Türkçe'de cümleler bildirdikleri anlama göre dörde ayrılır:

- a. Olumlu Cümle:** Yüklem bildirdiği eylemin yapıldığını, gerçekleştiğini ya da gerçekleşebileceğini belirten cümleler olumludur. Dilimizdeki isim ve fiil soylu

sözcüklerin hepsi olumludur. Bunlar bazı eklerle ya da sözcüklerle olumsuz biçime sokulur.

- O günler çok güzeldi. (olumlu isim cümlesi)
- Hep seni bekledim. (olumlu fiil cümlesi)
- Kalbimi çalan buydu. (olumlu isim cümlesi)

b.Olumsuz Cümle: Yüklem bildirdiği işin gerçekleşmediğini anlatan cümleler olumsuzdur. Olumlu fiil cümlesi “-ma/-me,-maz/-mez” ekleriyle, olumlu isim cümlesi yok, değil, ya da –sız/-siz ekleriyle olumsuz yapılır.

- Kapını çalan bendim. (olumlu isim cümlesi)
- Kapını çalan ben değildim. (olumsuz isim cümlesi)
- Dışarıda birkaç kişi vardı. (olumlu isim cümlesi)
- Dışarıda hiç kimse yoktu. (olumsuz isim cümlesi)
- O, çok güçlüydü. (olumlu isim cümlesi)
- O, çok güçsüzdü. (olumsuz isim cümlesi)
- Eve gelmiş. (olumlu fiil cümlesi)
- Eve gelmemiş. (olumsuz fiil cümlesi)

➤ **Uyarı:** Bir cümlenin yüklemde olumsuzluk bildiren ek ya da sözcük yoksa cümle biçimce olumludur. Bir cümlenin yüklemde olumsuzluk bildiren ek ya da sözcük varsa cümle biçimce olumsuzdur.

- Yarın size geliyoruz. (Biçimce ve anlamca olumlu)
- Yarın size gelmiyoruz. (Biçimce ve anlamca olumsuz)

➤ **Uyarı:** Biçimce olumlu her cümle, anlamca olumlu olmayabilir.

- Haydi, bu işi yapabilirsen yap. (Yapamazsın.) (Biçimce olumlu, anlamca olumsuz cümle)
- Ben seni unutabilir miyim hiç? (Unutamam.) (Biçimce olumlu, anlamca olumsuz)
- Ne arayanım var ne de soranım. (yok) (Biçimce olumlu, anlamca olumsuz)

➤ **Uyarı:** Bir cümlede olumsuzluk bildiren ek ya da sözcük tekse, o cümle biçimce de anlamca da olumsuzdur. Bir cümlede olumsuzluk bildiren ek ya da sözcük iki tane ise o cümle biçimce olumsuz, anlamca olumludur.

- Böyle yapmayın. (Biçimce ve anlamca olumsuz cümle)
- Hala yanıma gelmiş değil. (Gelmemiş.) (Biçimce ve anlamca olumsuz cümle)
- Seni sevmiyor değilim. (Seviyorum) (Biçimce olumsuz, anlamca olumlu)

c.Soru Cümlesi: Bir duygu veya düşünceyi soru yoluyla açıklayan cümlelere soru cümlesi denir. Dilimizde soru anlamı soru sıfatıyla, soru zamiriyle, soru zarfıyla veya soru edatıyla sağlanabilir.

- Dün beni arayan sen miydin? (Soru anlamı soru edatıyla sağlanmış.)
- Bize ne zaman geleceksin?(Soru anlamı soru zarfıyla sağlanmış.)
- Bana ne aldın?(Soru anlamı soru zamiriyle sağlanmış.)
- Hangi okulda çalışıyorsun? (Soru anlamı soru sıfatıyla sağlanmış.)

Soru cümleleri gerçek ve sözde soru cümlesi olmak üzere iki grupta incelenebilir. Gerçek soru cümleleri mutlaka cevap gerektirirken sözde soru cümleleri gerektirmez.

- Okula neden gelmedin? (gerçek soru cümlesi)
- Dersi anlıyor musunuz?(gerçek soru cümlesi)
- Onu ben mi dövmüşüm? (sözde soru cümlesi)
- Şu kitabı bana verir misin? (sözde soru cümlesi)

d.Ünlem Cümlesi: Özlem, sevinç, heyecan, korku, üzüntü, onaylama gibi değişik duygular anlatan cümlelere ünlem cümlesi denir.

- Eyvah, ne yer ne yar kaldı!
- Neydi o güzellik öyle!
- Süper bir iş buldum!

4.YAPISINA GÖRE CÜMLELER

Her cümle bir yargı bildirir; ancak bazı cümleler birden fazla yargı bildirir. Bu yargılar bazen iki ayrı yüklemle bazen yan cümleciklerle sağlanır. Yapısına göre cümleler işlenmeden önce temel cümle ve yan cümle kavramları anlaşılmalıdır.

Temel Cümle: Bir cümlenin yüklemi temel cümledir. Cümlenin bildirmek istediği asıl yargı da bu cümleyle verilir. Diğer öğeler de tamamlayıcı öğelerdir.

- Akşama geleceğim.
- Fırtınadan ağaçlar devrilmiş.

Yan Cümle: Tam bir yargı bildirmeyen, temel cümleyi anlam bakımından tamamlayan cümledir. Yan cümleler iki şekilde yapılı:

- 1. Fiilimsilerle Yapılan Yan Cümleler:** Fiilimsilerin en önemli görevi yan cümle oluşturmaktır. Fiilimsinin oluşturduğu yan cümleyi bulmak için önce cümlenin öğeleri bulunur, sonra fiilimsinin hangi öğe içinde olduğuna bakılır. Fiilimsinin içinde bulunduğu öğe yan cümledir.
 - Öğretmen sınıfa girince herkes ayağa kalktı.
 - Bana fotoğrafını gönderen okuruma teşekkür ederim.
 - Karadeniz’de denize açılmak tehlikelidir.
 - Davetime gelmeyişine çok üzülüm.
- 2. Çekimli Fiillerle Yapılan Yan Cümleler:** Çekimli fiiller, genellikle temel cümle olur; ancak bazen de yan cümle olur. Bu tür cümlelerde de önce öğeler bulunur, sonra çekimli fiilin hangi öğe içinde olduğuna bakılır. İçinde çekimli fiil olan öğe yan cümledir.
 - O da gelirse gideriz.
 - O bana, ben de geleceğim, dedi.
 - Müdür, bize “Akşamları çıkmadan önce pencereleri kapatın.” dedi.

Şimdi yapısına göre cümleleri inceleyebiliriz. Yapısı bakımından cümleler üçe ayrılır:

- a. Basit Cümle:** Tek yüklemi bulunan, tek yargı bildiren cümlelerdir. Bu tür cümleler de yan cümle bulunmaz.

- Sanatının doruğunda sahneyi bıraktı.
- Genç yaşında tiyatrodan ün yaptı.
- Pek az ev vardı vadide.

b. Birleşik Cümle: Yan ve temel cümlelerden oluşan, içinde birden fazla yargı barındıran cümlelere denir. Birleşik cümleler dörde ayrılır.

1. Girişik Birleşik Cümleler: Yan cümlelerin fiilimsilerden oluştuğu cümlelerdir. Bir cümlede kaç tane fiilimsi varsa o kadar yan cümle vardır.

- Arabayı almadan buraya gelme. \implies Girişik Birleşik Cümle
Yan Cümle/Ö. Temel Cümle/D.T./Y.
- Arabaların köprüde durması yasaktır. \implies Girişik Birleşik Cümle
Y. C./Ö. T.C./Y.
- Beni dinleyn herkese teşekkür etmek istiyorum. \implies Girişik Birleşik Cümle
Y.C./D.T. Y.C./N. T.C./Y.

2. Şartlı Birleşik Cümle: Yan cümlelerin, şart ekiyle çekimlenmiş bir fiil veya bir isim olduğu cümleler şartlı birleşik cümlelerdir.

- Çok parası varsa hayır kurumlarına bağışlasın. \implies Şartlı Birleşik Cümle
Y.C./Z.T. T.C./D.T./Y.
- Bir kişi daha olursa kadroyu tamamlıyoruz. \implies Şartlı Birleşik Cümle
Y.C./Z.T. T.C./N./Y.
- Havalar ısınır mı pikniğe gidebiliriz. \implies Şartlı Birleşik Cümle
Y.C./Z.T. T.C./D.T./Y.

3. İç İçe Bileşik Cümle: Cümle içinde bulunan başka bir cümlelerin yüklem bir ögesi durumunda bulunduğu ya da bir ögenin tamamlayıcısı olduğu cümlelerdir. Bu tür cümleler birine ait sözlerin başkalarına aktarıldığı cümlelerdir.

- Sen benim tek dostumsun, diyordu. \implies İç İçe Bileşik Cümle
Y.C./N. T.C./Y.
- “Yarın sana erkenden uğrarım.” demmişti. \implies İç İçe Bileşik Cümle
Y.C./N. T.C./Y.
- İçeriye girerken duyduğum dışarıda bekle sözü beni korkuttu. \implies İç İçe B.C.
Y.C./Ö. T.C./N./Y.

4. İlgili Cümlesi: Çekimlenmiş bir fiilden oluşan yan cümleciğin, temel cümleye “ki” bağlacıyla bağlandığı cümlelerdir. Temel cümle çoğu zaman “ki” den önceki ögedir.

- Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini. \implies İlgili Cümlesi
T.C./Y. Y.C./N.
- Ona dedim ki ondan sana fayda yok. \implies İlgili Cümlesi
T.C./Y. Y.C./N.
- Öğrendim ki hemen hemen herkes ordaymış. \implies İlgili Cümlesi
T.C./Y. Y.C./N.

c. Sıralı Cümle: En az iki yüklemi bulunan cümlelerdir. Sıralı cümleler birbirine virgülle bağlanır. İkiye ayrılır:

1. Bağımlı Sıralı Cümleler: Herhangi bir ögesi ortak olan cümlelerdir.

- Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.(Özne ortak.)
- Görevliler balonları aldılar, çocuklara dağıttılar.(Özne ortak.)
- Şiir kitapları çok satıyor, öykü kitapları az.(Özne ortak.)

- Ben bu kitabı okumuştum, size de öneririm.(Özne ve nesne ortak)
2. **Bağımsız Sıralı Cümleler:** Hiçbir ögesi ortak olmayan cümlelerdir.
- Kitap okumayı çok severim, her gün kitap okurum.
 - Ağaçların yaprakları dökülüyor, kış yavaş yavaş geliyor.
 - O geziyordu, ben çalışıyordum.
- **Uyarı:** Bazı kaynaklar ama fakat çünkü gibi bağlaçlarla birbirine bağlayan cümleleri bağlı cümle olarak kabul ederken; bazıları da sıralı cümle olarak kabul etmektedir.
- Bu işe başlıyorum; ama bugün bitiremem.
 - Sabahı severiz; çünkü gündüzün başlangıcıdır.